

Avrupamerkezcilik

Ar.: markaziya urubiya - İng.: eurocentrism - Fr.: eurocentrisme - Rus.: evrotsentrizm - İsp.: eurocentrismo - Çince: Ōuzhōu zhōngxīn zhūyì 欧洲中心主义

Avrupamerkezcilik, Batı Avrupa-kapitalizm tarafından şekillendirilmiş uygarlık ve tarih kalıbını eleştirmeden bütün insanlık tarihi ve uygarlığının ölçütü kabul eden yanlış bir evrenselcilik anlamına gelmektedir. Avrupamerkezcilik, Avrupa'nın dünyayı fethettiği yüzyıllarda büyümüş olan, az çok kendiliğinden işleyen 'kültür emperyalizmi' (Said 1994) olarak kavranabilir. 'Avrupa' burada kapitalist üretim tarzının "dünya sisteminin"; bunun rasyonalitesinin ve bireysellik formunun, birikim mekanizmasının, üretici güçlerinin ve ürünlerinin, bilim ve teknolojiye kadar, küresel zaferini mümkün kıldığı (Wallerstein), yükselişi ve yayılması anlamına gelmektedir. 20. yüzyılda, kapitalist güçler arasında küresel üstünlük için yapılan dünya savaşlarıyla, merkez gittikçe ABD'ye kaymıştır. Bunun sonucunda, Japonya ve diğer asya güçlerinin hegemonik konum kazandıkları gerçeğine bakmaksızın "Batı terimi Avrupa terimiyle değiştirilebilir bir şekilde kullanılabilir" (Gran 1996, 3). Sanki Hegel'in Minerva'nın Baykuşu benzetimini doğrular gibi

terim Avrupa'nın merkezi konununun 'akşam karanlığında' ortaya çıkmıştır. Ancak kavramın "neredeysen hiçbir zaman ansiklopedik kitap ve sözlüklerde" görülmemesi gerçeği (Malandrino 1990, 950; gerçekten de PhWB [*Philosophisches Wörterbuch*] ve HWPPh [*Historisches Wörterbuch der Philosophie*], GG [*Geschichtliche Grundbegriffe*], KWM [*Kritisches Wörterbuch des Marxismus*] ve LS'de [*Lexikon des Sozialismus*] yer almaz), Avrupamerkezcilik zihniyetinin süregelen gücüne işaret etmektedir. Dünya tarihi hala "Avrupamerkezci" yazılmaktadır, yani "seçkinler, esas olarak batılı seçkinler açısından" (Gran 1996, 1). Avrupamerkezciliğin telaffuz edildiği yerde kendiliğinden gücü kırılmıştır.

Avrupamerkezcilik, sömürgecilik tarihi tarafından şekillendirilmiş Avrupa tarzı kapitalist uygarlığın üçüncü dünya olarak adlandırılana karşı hakimiyet iddiasıdır. Avrupamerkezci düşünce, empatik anlamdaki kültürü sadece greko-Latin Avrupa'ya atfetmektedir. Aile, bilim, iktisat tarzı değerlendirmeleriyle Avrupamerkezcilik insani gelişimi engelleyici bir faktör olarak etki etmektedir (krş. Krumpel 1992, 33). Batılı eğitimli burjuvazinin Avrupamerkezciliğini eleştiren Edward W. Said için "insanlık dışı düşünceye dair" 'Batının', 'beyaz

olmayan dünyaya' karşı egemenlik iddiasını "onlar" [...] "bizim' kadar insan değiller" ile dile getirmesinden "daha iyi bir örnek" yoktur (1981, 126). Bu durumda Avrupa dışı ülkeler, 'Avrupa' (ya da 'Batı') karşısında tümüyle farklı olan "egzotikler" olarak ya da Avrupa toplumunun ideal tipine benzemeye yaklaşan veya zaten benzemiş olan ülkelerdir (krş. **Gran** 1996, 3; **Mall** 1995, 1-3).

1. **Kolomb**'un 'keşfinin' ve onu izleyen fethin ardından "Avrupamerkezli-karşılaştırmalı değerlendirme ölçütleri" (**Melber** 1991, 12) oluşmuştur. Aydınlanma, Batı'nın Hıristiyanlık merkezli üstünlük iddiasını, misyonerlik gayretini ve sömürge yöneticilerinin zalimliğini kapsamlı bir eleştiriye tabi tutmuş olsa da (krş. **Dietsche** 1984, 105), burjuva rasyonalite kalıplarını aynı zamanda evrenselleştirmiştir. Genel olarak 'vahşi' toplumların tarihleri içerisinde Avrupalı akıl seviyesine 'yüksелеcekleri' var sayılmıştır. Aydınlanmacı rasyonalizm ve 18. yüzyıl ve erken 19. yüzyıl klasik felsefesi hem evrensel, kozmopolit hem de "grup merkezli, etnosantriktir" (**Jouhy** 1985, 45; **Melber/Hauck** 1989, 10f). Bu kararsızlıkta, kendi özel özgürleşme hedeflerini genel geçer olarak propaganda eden, sözde evrensel yönelimlerini hemen akabinde yayımlarının meşrulaştırılmasında kulla-

nan ve sömürgelerdeki ekonomi dışı şiddet ilgisini gizleyen burjuvazinin çıkar durumları yansımaktadır.

Voltaire için gerçi "evrensel akıl ilkesi" vardır ancak o Afrikalıların zekasını "çok aşağı" olarak görmektedir (aktaran **Melber/Hauck** 1989, 9). **Condorcet**'nin aydınlanmacı evrenselciliği bir yandan Avrupalı sömürge güçleri ve köle sahipleri tarafından "farklı deri rengine sahip insanların zalimce aşağılanmasına" (1795, 349) karşı yönelmiştir ancak onda da Avrupa uygarlığının "Afrikalı kabilelerin barbarlığı, vahşilerin cahilliği" (193) karşısında daha yüksek değerlendirilmesi söz konusudur. Buna göre zorunlu olarak, "yabancı bireysellikler, kendisi ile ölçülen bir tarihsel anlamda daha çok ya da az olarak görülmelidir" (**Henn** 1988, 110f).

Kant, burjuva toplumsal gelişimine katılmayan halkları Avrupalının lehinde insanlık tarihinden ayıklamaktadır: "İlman coğrafyanın, öncelikle de bunun orta kısımlarının sakini vücut olarak daha güzel, daha çalışkan, daha şakacı, tutkularında daha ölçülü, dünyadaki diğer herhangi bir çeşidinden daha anlayışlıdır. Bundan dolayı bu halklar tüm zamanlarda diğerlerini bilgilendirmişler ve silahlarla fethetmişlerdir" (*Physische Geographie*, § 4). **Hegel** için "Avrupa genel olarak Eski

Dünya'nın merkezi ve sonudur ve kesinlikle Batı'dır" ancak Asya'da "Geist'in ışığı ve bununla birlikte dünya tarihi yükselmiştir" (*Phil-Gesch*, W 12, 130). Önasya'da "olağanüstü olanı bu ülke kendisinde tutmamış fakat Avrupa'ya göndermiştir. Bütün dini ve devlet ilkelerinin yükselişini temsil etmektedir fakat ancak Avrupa'da bunların gelişimi gerçekleşmiştir." (132) Kısaca: "Dünya tarihi doğudan batıya gitmektedir, çünkü Avrupa genel olarak dünya tarihinin sonudur" (134). - Hegel, zora dayanan Avrupa yayılmasını meşrulaştırmaktadır. "Kahramanın devlet kurma hakkı", ki buna "medenî milletler" sahiptir, bunlara, Avrupa kurum ve devlet aygıtları oluşturmayan başka halkların bağımsızlıklarını "formel bir şey olarak" görmelerine ve böyle davranmalarına izin vermektedir (*RPh* § 350f). Afrika onun için "dünyanın tarihi bir parçası değildir, bir hareketi ya da gelişmesi yoktur" (W12, 129). Bu "kendini beğenmiş Avrupamerkezcilik" (**Davidson** 1995, 24) noktasından diğer kültürler 'ilkel' ve 'görgüsüz' olarak görülebilir ve buna göre de muamele edilebilir. Evrenselci bileşenler ulus-devletçi tikelcilik tarafından yerinden edilir: "Ulus devlet bir sömürge devleti olur" (**Kristeva** 1990, 138).

2. Marx'ın Avrupamerkezcî mi-

rastan ne ölçüde koptuğu tartışmalıdır. Maurice **Godelier** (1978) ve Bill **Warren** (1980), onun Avrupa'ya has tarihsel oluşum sırasını evrensel olarak geçerli saydığı görüşündeler. Ancak ekonomik toplum oluşumunun aşamalarının Önsöz 1859'daki tasviri (MEW 13, 9), oluşum sırasının her ülke için zorunlu olduğu iddiasına çıkmamaktadır. *Giriş 1857*'de, sonrasında daha belirgin hatlar kazanan çizgisel olmayan bir tarih anlayışı kendisini belli eder (krş. MEW 42, 36ff). Gerçi *Kapital*'in 1. cildinin (*KI*) 1. baskısının önsözündeki, "endüstriyel olarak daha gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş olanlara sadece kendi geleceğinin resmini gösteriyor" (MEW 23, 22) ifadesi tarihin genel olarak "belirlenmiş yönelimi" inancına kanıt olarak okunmuştu (**Laclau** 1982, 10) ama o cümle, kapitalizmi İngiliz bir şey sanan 1867 yılındaki Alman okurlara yöneliktir (krş. **Haug** 1985, 41ff). Bu gelişimin önemli bir unsuru olarak köylülerin toprak mülkiyetlerini kaybetmelerinden *KI*'de (1867) şöyle bahsedilir: "Bunun tarihi farklı ülkelerde farklı renkler almaktadır ve farklı aşamaları farklı sırada yaşamaktadır." (**Mega** II 5, 576) Marx tarafından revize edilmiş *Kapital*'in birinci cildinin Fransızca baskısında, kendisi son bölümde (1875) ilgili yerde Avrupamerkezcilik anlamında bir okumaya kesin bir şekilde karşı çıkmaktadır, yani yanlış evrenselleştirilmeye karşı: "İlkel birikim" üzerine olan bölümün statüsünü şimdi

bir “eskiz” olarak belirlemektedir. Köylülerin arazilerini kaybetmelerinin radikal şekli İngiltere’de meydana gelmiştir. “Ancak Batı Avrupa’nın diğer tüm ülkeleri aynı süreçten geçiyor”, farklı şekillerde ya da “farklı sırada” (II.6, 634) olsa da. Geçerlilik alanı artık kesin bir şekilde Batı Avrupa’yla sınırlanmış, Avrupamerkezcilik Marx için ölmüştür. Bundan sonra Fransızca baskıdaki (Engels’in Almanca 3. baskıya almayacağı) değişikliğin tüm dünyadaki okuyucuları tarafından fark edilmesini (haksız bir şekilde) bekleyecektir. 1877 yılında Marx bir mektupta bir Rus dergisine, “Batı Avrupa’da kapitalizmin oluşumuna dair tarihsel eskizinin” (MEW 19, 111) Doğu Avrupa, Rus ya da Asya tarihi ile spekülatif bir şekilde özdeşleştirilmesine karşı *KI*’nin Fransızca baskısına da işaret ederek başvurmuştur. “Bu hareketin ‘tarihsel kaçınılmazlığı’” diye yazmıştır 1881’de Vera **Sassulitsch**’e, “şu halde kesin olarak *Batı Avrupa ülkeleriyle* sınırlıdır.” (19, 242) Sonraki 100 yılın marksızminde bu anlayış sadece bazı entelektüellere ulaşmıştır.

Young-Bae **Song**, Marx’ın kapitalizm öncesi ile kapitalist toplum karşıtlığını barbarlık ve uygarlık kutuplaşması olarak kabul ettiği görüşündedir (1983, 88-94). Ama **Marx** için Avrupa’dan

yayılan kapitalist-burjuva toplumu hiçbir şekilde uygarlığın en yüksek ölçeği/standartı değildir. Ancak “burjuva çağıının sonuçlarını, dünya pazarını ve modern üretici güçleri [...] en ileri gelişmiş halkların ortak kontrolü” altına sokulması başarılırsa “insani gelişim, nektarı sadece öldürülmüşlerin kafataslarından içmek isteyen o çirkin pagan putlara artık benzemez” (MEW 9, 226).

Marx “modern toplumun ekonomik hareket kanununu” (23, 15) İngiltere örneğinde, ki kapitalizm buradan yayılmıştı, ele aldığı bu kanun yapısı, uygulama biçimi, ve sonuçlarının onaylanmasıyla ilgisi olmayan “gerçek sürecin ‘Avrupamerkezciliği’” olarak kavranabilir (**Kössler** 1983, 9). **Marxçı** kuram, “siyasi gücün işçi sınıfı tarafından zaptının kaçınılmazlığı” (MEW 23, 512) önceden bildirdiği için aynı zamanda ‘proletarya merkezlidir’. Kapitalizmin dinamiği onun için sınırsızdır. *Manifesto*’da bile burjuvazinin “dünya pazarının sömürülmesi ile bütün ülkelerin üretim ve tüketimini kozmopolit olarak biçimlendirdiği” (MEW 4, 466) öngörülmektedir. Ancak “dünya ticaretinin her bir alanını küresel bir sistem halinde bağlayan” (**Hobsbawm** 1995, 118) gittikçe daralan üretim, ticaret, bilgi ve iletişim ağına rağmen dünya çapında hala milyonlarca geçimlik tarım yapan köylü, ayrıca kentsel merkezlerde daimi işsizler vardır. Her

ikiside kapitalist pazar ekonomisine dahil değildir, ne “endüstriyel yedek ordunun” parçası ne de ikili ekonomi. ‘Proleter bakış açısının’ genellik iddiası bu nedenle sadece kendiliğinden alınan dünya kapitalizminin daha gelişmiş merkezleri konumundan geçerlidir. Elbette kapitalizm öncesi ya da dışı bölgelerden biçimlendirici bir uygarlık alternatifi beklenip beklenemeyeceği sorusu ortaya çıkmaktadır.

Sömürgelerin yağmalanması ve metropollerin zenginleşmesi süreci **Marx**’a göre, “aynı zamanda karşı kutbu sefaletin, emek ızdırabının, köleciliğin, cahilliğin, gaddarlığın ve ahlaki çöküşünün birikimi” olan kapitalist birikimin özel niteliğince belirlenmiştir (*KI*, MEW 23, 675). Bu toplumsal zıtlık sadece kapitalist sınıf ile metropollerdeki ücret bağımlıları arasındaki ilişki için geçerli değil, fakat aynı biçimde kapitalist ülkeler ile ekonomik olarak geri kalmış ülkeler arasındaki ilişkiyi de nitelemektedir. Kapitalist birikimin Marx tarafından böyle tarif edilen temel toplumsal zıtlığı, değer ve artı-değer yasasının gerçekleşme biçimini ifade etmektedir. ‘Piyasaya uygun’ fiyatlar görüntüsü altında ürün fazlası ‘güneyden’ ‘kuzeye’ akmaktadır. Merkezlerdeki birikim, çevre ülkelerindeki azalmaya karşılık gelmektedir. ‘Merkez ve çevre’ yapısı bu halde esas olarak ideolojik

bir soru değil, fakat dünya pazarının bir yapısıdır. Bu nedenle, her ne kadar kapitalizmin Avrupa’daki gelişim aşaması bunda merkezi bir konum olsa da, Avrupamerkezcilik bir ideoloji değildir (krş. **Haug** 1987, 204, 215; **Khalatbari** 1984, 96f).

3. Eduard **Bernstein** kolonyal sömürü ve toprak alımını, sömürge efendilerinin “daha yüksek kültürünün” “daha üstün hakka da” sahip olduğuyla meşrulaştırmaktadır (*Vorraussetzung*, 1899, 181). Antonio **Labriola**’da benzer (bkz. **Gramsci**’nin *Kritik*, *Gefängnishefte* 6, H. 11, § 1). Georgi **Plehanov** Batı Avrupa’nın gelişim şemasını evrenselleştirmektedir. İlkel ürün takası buna göre basit mal değişimi üzerinden zorunlu olarak “ilkel toplumun çözümlüğüne yol açmaktadır. Genslerin kucağında, sonunda yeni bir siyasi örgütlenme meydana getiren yeni çıkarlar oluşmakta; insanlığın siyasi, ahlaki ve entelektüel evrimi alanlarında bütün kaçınılmaz sonuçlarıyla sınıf savaşımı başlamaktadır” (1896, 166).

Plehanov’un ‘öğrencisi’ **Lenin**’de, tarihin Avrupamerkezcilik bir gelişim şemasının unsurları onun kuramsal ve pratik eleştirisiyle çelişki içerisindedir. *Devlet Üzerine* dersinde, “iktisadi, siyasi, ruhani, dini vb. bütün toplumsal soruları” “toplumun köleciliğin ilk şekillerinden serfliğe ve sonunda da kapitalizme geçişi”

bağlamında araştırmaya çağırılmaktadır (LW 29, 467f). *ÖkInh*'de [Der ökonomische Inhalt der Volkstümlerrichtung und die Kritiken in dem Buch des Herrn Struve] serfliğin kaldırılmasından sonra Rusya'nın iktisadi özelliklerini genel kapitalist gelişimin özel durumu olarak tartışmakta ve "tarım işletmelerine *sermayenin*", kendi görüşüne göre kapsamlı "girişini" fazlaca vurgulamaktadır (1, 483; krş. **Kan** 1994, 29). Ancak **Lenin** (Batı) Avrupa tarihinin sadece taklidine karşıdır. *Taktikler*'de bolşevikleri gerçi Jakobenlerle karşılaştırmakta ama gelecekteki Rus devrimi için "yeni eylem modelleri" tasarlamaktadır (9, 47). Birinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası dönemin sefaleti, onun için "kendisini dünyanın merkezi saymaya alışkın olan eski burjuva ve emperyalist Avrupa'nın" çürümüşlüğü'nün ifadesidir (33, 335f). Komintern'in kongrelerindeki konuşma ve yazılarında Asya ve Afrika'nın önemine daha güçlü bir şekilde işaret etmektedir. Büyük nüfus, geri kalmışlık, devrimci kuvvet şimdi Rusya'yı, "yeni sınıflar" (219) olarak kavradığı ve böylece sınıf savaşımını küresel ilişkilere aktardığı, doğunun "sömürge ve zayıf halklarıyla" birleştirmektedir (31, 138).

1905 Rus Devrimi'nin doğu için (Pers, Çin, Türkiye) önemini erken-

den fark etmiş olan **Troçki**, 1919'da devrimci yolun Moskova'dan Paris ve Londra'ya Afganistan'ın, Pancap'ın ve Bengal'in şehirleri üzerinden gideceğini öngörmüştür (**Mandel** 1992, 28).

Ekim Devrimi'nden sonra bolşevik önderlerde, Sovyet Rusya'nın 'Avrupalılaşmasının', yani daha yüksek bir kültür seviyesinin inşasının (krş. LW [Lenin Werke] 36, 538) Rusya'da sosyalizmin inşası için temel ön şart olduğu üzerine fikir birliği vardır. **Stalin** bu ilişkiyi tersine çevirmiştir. Bundan böyle "Ekim Devrimi'nin *zaferi* insanlık tarihinde" ve "bütün dünyanın sömürülmüş kitlelerinin kültür ve ideolojilerinde" "temel bir dönümdür" (W 10, 208). Moskova, 1930'ların anıtsal sanatı ile de sembolize olan 'dünya devriminin merkezi' olmalıdır. "Eski Roma'nın tek doğrudan ardılları biziz" diye bir sovyet mimarlar konferansında ilan edilir (aktaran Bown, 1991, 86). *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm*'de **Stalin**, sovyet devlet sosyalizmini de dahil edip asya tipi üretim tarzını dışlayarak Batı Avrupa gelişim şemasını bir tür ideal tipoloji haline mutlaklaştırmıştır: "Tarih üretim ilişkilerinin beş *temel tipini* tanımlamaktadır: ilkel toplumun, köleciliğin, feodalizmin, kapitalizmin ve sosyalizmin üretim ilişkilerini" (156).

4. Enrique **Dussel** burjuva-uygar 'modernin' 'diğer yüzünü' çizmek-

tedir: “periferik sömürge dünyası, kurban edilmiş indio, köleleştirilmiş siyahi, ezilen kadın, yabancılaşmış çocuk ve halk kültürü”. ‘Modernin’ özgürleştirici aklı, ancak “aydınlanmış aklın Avrupamerkezciliği gün yüzüne çıktığında”, hegemonik modernleşme sürecinin ‘gelişim ideolojik yanılığısı’ açığa çıkarıldığında sınırları aşabilir: Modern uygarlık kendisini daha gelişmiş olarak algılamakta ve kendisini “ilkelleri, kabalaları, barbarları geliştirmeye” mecbur görmektedir (1993, 193ff).

Üçüncü dünyada Avrupamerkezcilik eleştirisi bir rahatlatma ideolojisi olarak işlev görebilir. “Çünkü, eğer [...] yerel bağlam önem taşıyorsa, bu durumda üçüncü dünya liderleri kendi ülkelerinin kötü durumundan artık sorumlu olmazlar” (Gran 1996, 6). Hoşgörü ve demokratik kontrol eksikliği, basın özgürlüğünün olmaması, çocuk işçiliği, çevrenin yıkımı ve kadınların ezilmesi eleştirisi bu ülkelerin seçkinleri tarafından memnuniyetle bir Avrupamerkezcilik, Batılı ‘kültür işgali’ olarak reddedilmektedir. Sıklıkla ama uyarılar tarafından iktisadi ve sosyal koşulların ilişkisi, siyasi güdüler ve eleştirilen duruma Batı’nın katkısı konusu göz ardı edilir (krş. Auernheimer 1992, 668) ve Batı-kapitalist hegemonya amaçları için soyut bir insan hakları evrenselciliği yeterince sık araçsallaştırılmıştır.

Bürokratik devlet sosyalizminin çöküşünden sonra ‘tarihin sonu’ ilan edilebildiğinde burada medeniyet modeliyle tartışmasız dünya egemenliğine ulaşmayı başarmış olduğuna dair ‘Batının’ asılsız kibri ifade buluyordu. Kültürel-ideolojik Avrupamerkezcilik yanında, bilimde, siyasette ve gündelik hayatta her zamankinden daha sarsılmaz gibi görünüyordu (Boris 1992, 170). Aynı zamanda ekolojik kriz, savaş ve iç savaşların alevlenmesi, göç akınları ve kitlesel işsizliğin yayılması, evrensel kabul ve egemenliği hedefleyen bu modelin varlığını sürdürmesine yönelik şüpheleri beslemiştir. Samir Amin dünya ölçeğinde ilerici güçleri, bütün bölgeler arasında esnek bağlantılar oluşturan ve belirli siyasetlerin uygulanmasına izin veren “çok merkezli bir dünyanın kurulmasına” (1992, 86f) çağırılmaktadır.

Avrupamerkezcilik eleştirisinden son bir paradoksal Avrupa görevi bilinci türetmek akıldışı bir hile olurdu. “Avrupa tarihinin emperyal yankısı” diye Avrupalıları uyarıyor Heinz Hülsmann, “Avrupa’nın kendini yorumlaması olarak, ve bu hala evrenselcilik olarak önerilmektedir, bir *felix culpa*’ya [mutlu suçluluk] izin vermiyor (bkz. Robert Spaemann). Daha ziyade kendimizi teknolojik oluşum koşullarından ve bu koşullar altından

kavramalıyız. Teknoloji Avrupa'yı değiştirdiği gibi, çoktan terk etmiştir. Bu anlamda artık Avrupa'da değiliz. Başta bizler tarafından da kıtalararası deneyimlenecek ve kavranacak olan bir eşzamanlılıkta ve yersizlikte yaşıyoruz. İsmimiz de kolayca ve sadece kendi ağzımızdan kendi kulağımıza gelmiyor. Daha ziyade kendi ismini [...] kıtaların yankısından bize ulaşan telaffuzdan söylemeyi öğrenmek gerekir" (1990, 213).

Kaynaklar:

S. **Amin**, *Das Reich des Chaos. Der neue Vormarsch der Ersten Welt*, Hamburg 1992; G. **Auernheimer**, "Universelle Rechtsansprüche und die Anerkennung kultureller Differenz - ein Antagonismus", *Argument* içinde 195, Yıl 34, 1992, C. 5, 665 - 74; D. **Boris**, *Ursprünge der europäischen Welteroberung*, Heilbronn 1992; M.C. **Bown**, *Kunst unter Stalin 1924 - 1956*, Münih 1991; M.J.A.N. **Condorcet**, *Entwurf einer historischen Darstellung der Fortschritte des menschlichen Geistes* (1795), Ed.: W. Alff, Frankfurt/M 1963; B. **Davidson**, "Die Suche nach der Vergangenheit", *Silsia. Z gegen Rassismus u. Imperialismus* içerisinde, No: 5, 1995, 27; P. **Dietsche**, *Das Erstaunen über das Fremde. 4 literaturwissenschaftliche Studien zum Problem*

des Verstehens und der Darstellung fremder Kulturen, Frankfurt/M vd. 1984; E. **Dussel**, *Von der Erfindung Amerikas zur Entdeckung des Anderen. Ein Projekt der Transmoderne*, Düsseldorf 1993; M. **Godelier**, "The Concept of 'Asiatic Mode of Production' and Marxist Models of Social Evolution", Yay.: D. Seddon, *Relations of Production* içerisinde, Londra 1978, 209 - 58; P. **Gran**, *Beyond Eurocentrism. A New View of Modern World History*, New York 1996; W.F. **Haug**, "Krise oder Dialektik des Marxismus", aynı yazarın *Pluraler Marxismus. Beiträge zur Politischen Kultur* içerisinde, Cilt 1, Berlin/W 1985, 22 - 51; aynı yazar, "Marxismus, Dritte Welt und das Problem des Eurozentrismus" (1979), aynı yazarın *Pluraler Marxismus* içerisinde, Cilt 2, Berlin/W 1987, 197 - 215; A. **Henn**, *Reisen in vergangene Gegenwart*, Berlin/W, 1988; E. **Hobsbawm**, *Das Zeitalter der Extreme*, Münih 1995; H. **Hülsmann**, *Nietzsche und Odysseus. Eurozentrismus und anthropozentrische Differenz*, Münih 1990; E. **Jouhy**, *Bleiche Herrschaft - Dunkle Kulturen*, Frankfurt/M 1985; A. **Kan**, "Lenin als revolutionärer 'Westler'", Yay.: Th. Bergmann vd., *Lenin. Theorie und Praxis in historischer Perspektive* içerisinde, Mainz 1994, 23 - 32; P. **Khalatbari**, *Ökonomische Unterentwicklung. Eine historisch-politökonomische Analyse*, Berlin/DDR 1984; S.-Y. **Kim**, *Karl*

Marx und nichteuropäischen Gesellschaften. Zur Kritik der eurozentrischen Interpretation der Marxschen Auffassung über die nichteuropäischen Gesellschaften, Frankfurt/M vd. 1993; R. Kössler, “Asiatische Volksbewegung, russische Populisten und ‘Das Kapitel’ - Über Marxsche Zugänge zu nichtkapitalistischen Gesellschaften”, *Peripherie. Z. f. Politik u. Ökonomie in der Dritten Welt* içerisinde, Yıl 14, 1983, No: 14, 4 - 23; J. **Kristeva**, *Fremde sind wir uns selbst*, Frankfurt/M 1990; H. **Krumpel**, *Philosophie in Lateinamerika. Grundzüge ihrer Entwicklung*, Berlin 1992; E. **Laclau**, “Diskurs, Hegemonie und Politik. Betrachtung über die Krise des Marxismus”, *Neue soziale Bewegungen und Marxismus* içerisinde, AS 78, Berlin/W 1982, 6 - 22; C. **Malandrino**, “Eurozentrismus”, EE 1, 950f; R.A. **Mall**, *Philosophie im Vergleich der Kulturen. Interkulturelle Philosophie - eine neue Orientierung*, Darmstadt 1995; E. **Mandel**, *Trotzki als Alternative*, Berlin 1992; K. **Marx/F. Engels**, *Werke* [MEW, 43 Cilt], Doğu Berlin 1963; H. **Melber**, “Die Bürde des weißen Mannes - Von der Last mit uns selbst”, *Peripherie* içinde, Yıl 11, 1991, No: 43/44, 8 - 20; H. **Melber**, G. **Hauck**, “Kolonialer Blick und Rationalität der Aufklärung”,

Peripherie içerisinde, Yıl 9, 1989, No: 37, 6 - 20; G.W. **Plechanow**, *Beiträge zur Geschichte des Materialismus. Holbach Helvetius Marx* (1896), Berlin 1946; E.W. **Said**, *Orientalismus*, Frankfurt/M - Berlin/W 1981 (*Orientalism*, London 1978); aynı yazar, *Kultur und Imperialismus. Einbildungskraft und Politik im Zeitalter der Macht*, Frankfurt/M 1994; Y.-B. **Song**, *Konfuzianismus, Konfuzianische Gesellschaft und die Sinisierung des Marxismus*, Frankfurt/M 1983; R. **Spaemann**, “Universalismus oder Eurozentrismus”, *Merkur* 474 içinde, Yıl 42, 706 - 12; I. **Wallerstein**, *Geopolitics and Geoculture. Essays on the World-System*, Paris-Cambridge 1991; B. **Warren**, *Imperialism. Pioneer of Capitalism*, London 1980.

Gunter Willing
Çeviri: Harun Çakan

► afrika tipi üretim tarzı, antropoloji, asya tipi üretim tarzı, Avrupa, çok kültürlülük, çok merkezlik, dünya pazarı, dünya sistemi, emperyalizm, etnik merkezlik, etnisite, etnoloji, gelişmekte olan ülkeler, güç, ikili ekonomi, ilkel birikim, işçi sınıfı, ırkçılık, kültürel emperyalizm, küreselleşme, Minerva'nın Baykuşu, Orta Avrupa, oryantalizm, periferik kapitalizm, proletarya, sanayicilik, sömürgecilik, şovenizm, tarihin sonu,

tarihsiz halklar, yabancı, yedek sa-
nayi ordusu

► afrikanische Produktionsweise,
Anthropologie, Arbeiterklasse,
asiatische Produktionsweise,
Chauvinismus, Dualwirtschaft,
Ende der Geschichte,
Entwicklungsländer, Ethnie,
Ethnologie, Ethnozentrismus,
Eule der Minerva, Europa,

fremd / Fremder, geschichtslose
Völker, Gewalt, Globalisierung,
Imperialismus, Industrialismus,
industrielle Reservearmee,
Kolonialismus, Kulturimperialismus,
Mitteleuropa, Multikulturalismus,
Orientalismus, peripherer
Kapitalismus, Polyzentrismus,
Proletariat, Rassismus, ursprüngliche
Akkumulation, Weltmarkt,
Weltsystem